

Tina Bilban

Inštitut Nove revije, Ljubljana

MLADINSKA KNJIŽEVNOST MED SCILO IN KARIBDO KVALITETE IN PRILJUBLJENOSTI

Vprašanje o razmerju med kvaliteto in priljubljenostjo mladinske literature je ključnega pomena za popularizacijo branja, vendar se stroka z njim redko ukvarja. S kvaliteto se v zadnjem obdobju kompleksno ukvarja *Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig (Priročnik)*, ki ga izdaja Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska, center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Popularnost pa je bila do sedaj v slovenskem kulturnem prostoru, z redkimi izjemami, skoraj neraziskana. Ta manko vsaj delno zapolnjuje pričujoči prispevek, ki kvaliteto in priljubljenost spravi v dialog in išče odgovor na vprašanje, kako kvalitetna je najbolj priljubljena mladinska literatura.

Priljubljenost literature smo merili s števili nakupov v knjigarnah našega največjega knjigotržca – Mladinska knjiga trgovina, in izposojo knjig v splošnih knjižnicah, analizo pa omejili na obdobje 2010–2015.

Dialog med kvaliteto in priljubljenostjo pokaže, da je najbolj priljubljena literatura razmeroma kvalitetna. V začetnem obdobju (2010–2011) opazimo izrazito polarnost med šablonsko »popularno književnostjo« in kvalitetno »književnostjo, ki je popularna«. Nato pa delež manj kvalitetne literature s spreminjanjem trendov (od *Somraka* k romanom Johna Greena) počasi izginja, predvsem v prid najbolj kvalitetne literature. Zdi se, da bralski sladokusci bolj ali manj sledijo svojemu okusu, medtem ko manj zahtevni bralci sledijo bralskim trendom ne glede na njihovo kvaliteto. Manj kvalitetna trendovska dela pričnejo po krajšem obdobju izgubljati svoje mesto na lestvici najbolj priljubljenih knjig, medtem kot se kvalitetna dela na njej obdržijo. Ocene *Priročnika* so tako dober pokazatelj, katero izmed priljubljenih del utegne obdržati svojo priljubljenost. Ob hiperprodukciji knjig in omejenih finančnih zmožnostih knjižnic se *Priročnik* ponuja kot koristno vodilo pri oblikovanju knjižničnih zbirk, ki bodo uspele nagovarjati tudi prihajajoče generacije bralcev.

Uvod

Vprašanje o razmerju med kvaliteto in priljubljenostjo je eno od temeljnih vprašanj popularizacije branja. Obenj trčimo, ko se ukvarjamo z vprašanjem,

katere knjige in kako ponuditi mladim bralcem, kakšne knjige vključiti v sezname obveznih ali priporočenih branj, kaj vključiti v zbirke splošnih in šolskih knjižnic. Pa vendar se stroka s tem vprašanjem le redko ukvarja. Zakaj – kakšno je sploh stanje na področju analize kvalitete in priljubljenosti mladinske literature?

Kvaliteto mladinskih in otroških knjig že vrsto let analizira uredniški odbor¹ *Priročnika za branje otroških in mladinskih knjig* – v nadaljevanju *Priročnika* – (katere članica je tudi avtorica pričujočega prispevka), ki ga izdaja Pionirska, center za mladinsko književnost in knjižničarstvo Mestne knjižnice Ljubljana. *Priročnik*, ki izhaja vse od leta 2009, je naslednik *Preglednega in priporočilnega seznama mladinskih knjig po temah, zvrsteh in žanrih*.² Od leta 2010 je v *Priročnikih* vrednoten večji del produkcije (z izjemo otroške ustvarjalnosti, didaktičnih pripomočkov, učbenikov in neformalnih učbenikov, manj dostopnih del, knjig, ki primarno niso namenjene branju (pobarvanke, knjige z nalepkami), pomanjkljivih ali pogrešljivih ponatisov). Priporočene knjige so v *Priročnikih* vse od leta 2010 dalje ocenjene z ocenami bodisi dobro (3), zelo dobro (4) ali odlično (5), slednje dobijo tudi oznako zlata hruška. Nepriporočena dela pa so v večini *Priročnikov* nadalje razdeljena v skupini pomanjkljivo (2) in pogrešljivo (1). Vprašanje kvalitete torej kompleksno razrešujejo *Priročniki*, bistveno pa svoj glas, predvsem pri izpostavljanju kvalitetnih del, dodajo tudi nagrade in literarne kritike.

Bolj problematična pa je analiza priljubljenosti mladinskih del oziroma analiza priljubljenih mladinskih in otroških del nasploh. Kot v svojem prispevku *Popularna mladinska fantazijska književnost in njen položaj v slovenskem literarnem prostoru* ugotavlja Kaja Bucik Vavpetič, ima popularna književnost »v literarnih krogih slab sloves. Kritiki in strokovnjaki ji posvečajo le malo pozornosti – največkrat zaradi njene minljivosti in plehkega značaja.« (Bucik Vavpetič 2015: 20). Pri tem ni problematična le kritiška ignoranca do popularne mladinske književnosti, temveč ignoranca do popularne književnosti nasploh. To problematiko na primer izpostavlja Lara Paukovič v svojem intervjuju tujih gostov – priznanih literarnih kritikov, na 3. kritičnem simpoziju, ki je potekal konec oktobra 2016 v Ljubljani: »Kritika, vsaj v Sloveniji, namenja zelo malo ali nič prostora žanrski literaturi [...]. Zakaj bi se kritika sploh izogibala popularni literaturi? Po eni strani se kritiki pritožujejo nad dejstvom, da pišejo kritike o delih, ki jih ljudje ne berejo, po drugi pa zavestno izpuščajo tista, ki so brana 'na veliko'.« (Paukovič 2016). Glede na odgovore tujih gostov (Insa Wilke iz Nemčije, Daniela Strigl iz Avstrije, Dinko Kreho iz Hrvaške in Olga Pek iz Češke), gre za situacijo, ki je lastna slovenskemu literarnemu prostoru in jim v tujini (oz. v literarnih okoljih, od koder prihajajo našteti literarni kritiki) »ni znana«. So pa se bolj ali manj vsi intervjuvani literarni

¹ Uredniški odbor *Priročnika* je sestavljen iz zaposlenih Mestne knjižnice Ljubljana – Pionirske in zunanjih sodelavcev, strokovnjakov s področja mladinske književnosti (za natančnejšo analizo sestave uredniškega odbora v preteklih letih glej Okorn 2015). V zadnjem letu se je komisiji pridružilo še strokovno svetovalno telo, sestavljeno iz strokovnjakov s področja naravoslovnih ved, ki svetujejo pri vrednotenju poučnih knjig s področij, ki presegajo ekspertizo članov uredniškega odbora, ter ilustrator in oblikovalec, ki odboru svetujeta pri ocenjevanju knjige kot celovitega izdelka.

² Evidentiranje in vrednotenje knjig ima dolgo tradicijo v Pionirski knjižnici. Prve objave bibliografij in vrednotenj se tako pojavijo v prvi izdaji revije *Otrok in knjiga* leta 1972. Priporočilni seznam pa prvič izide kot samostojna publikacija leta 1999.

kritiki dotaknili problematičnega razmerja med označencem in označevalcem v primeru priljubljene in/ali popularne literature. Kot v svojem odgovoru zapiše Insa Wilke: »Ključno je to, kaj razumemo pod pojmom ‘popularna literatura’. Obstaja popularna literatura, ki je kompleksna, pa tudi takšna, ki sicer ni kompleksna, je pa zanimiva, ker nam odstira nekaj specifičnega o naši dobi, razmerah, v katerih živimo.« Vprašanje, kaj termin »popularna književnost« sploh označuje, spremlja pravzaprav vse razprave o popularni literaturi. Pregledno razumevanja tega termina predstavi v svojem prispevku Kaja Bucik Vavpetič (2015), poglobljeno pa se z razumevanjem tega termina v svojem prispevku ukvarja Igor Saksida v pričujoči številki revije *Otrok in knjiga*. V pričujočem prispevku se tako ne bi spuščali v poglobljeno analizo tega termina, ki jo celovito pokrivata omenjena prispevka, v kontekstu dialoga kvalitete in popularnosti, ki bi ga radi vzpostavili, pa bi izpostavili pristop Johna Fosterja, ki ga kot enega izmed bolj celovitih v svojem prispevku izpostavlja tudi Kaja Bucik Vavpetič. Foster v svoji monografiji *Popular Literature for Children and Adolescent* ob ukvarjanju s popularnostjo mladinske književnosti izpostavlja dva pola popularnosti mladinske književnosti, in sicer razlikuje med »popularno književnostjo« – plehko, šablonsko napisano literaturo, ki želi ugajati, in »književnostjo, ki je popularna« – kvalitetno, (a) množično prodajano literaturo (Foster 2003: 5).

Izkaže se, da se znotraj slovenskega literarnega prostora sicer ukvarjamo s kvaliteto mladinske književnosti, ne pa (razen zelo redkih izjem, glej Bucik Vavpetič 2015) tudi z njeno popularnostjo. Ta manko bomo vsaj delno zapolnili v pričujočem prispevku. Kvaliteto in priljubljenost bomo spravili v dialog: zanimalo nas bo, kako kvalitetna je najbolj priljubljena mladinska literatura. Pa tudi, ali je delež kvalitetnih knjig med najbolj priljubljenimi knjigami fiksen – ali imamo na eni strani bralce, ki vseskozi posegajo le po nekvalitetni literaturi, ki zagotavlja pričakovano šablonsko napisano zgodbo in instantni užitek, na drugi strani pa bralske sladokusce, ali pa se delež kvalitetnih knjig med najbolj priljubljenimi knjigami spreminja. Ob odgovarjanju na to vprašanje se bomo spustili tudi v premislek, ali je potemtakem mogoče vplivati na kvaliteto najbolj priljubljene literature.

Opredelitev izhodišč

Ker nas je ob pregledu najbolj priljubljene literature zanimalo predvsem razmerje med kvaliteto in priljubljenostjo/popularnostjo, priljubljene/popularne literature nismo že vnaprej vrednostno opredelili, saj bi bila analiza razmerja med njima potemtakem nesmiselna oz. že vnaprej določena. Kot priljubljene/popularne literature tako nismo razumeli tiste literature, ki je pisana šablonsko in konzervativno ter sledi trenutnim trendom, da bi zadostila (trenutnemu) okusu manj zahtevnih bralcev, niti zimzelenih klasikov, ki priljubljenost gradijo na svoji kvaliteti. Osredotočili smo se na tisto literaturo, ki je pri splošni populaciji bralcev najbolj priljubljena, ne glede na razlog za njeno priljubljenost. Zaradi večje jasnosti uporabljamo izraz priljubljena (namesto popularna) literatura, ki je manj obremenjen s predhodnimi nalepkami o njeni kvaliteti.

V analizi smo se omejili na mladinsko literaturo, torej na tisti spekter literature za otroke in mladino, ki jo bralci, lahko sklepamo, večinoma izbirajo sami, medtem

ko se pri priljubljeni otroški literaturi pogosto postavlja vprašanje, ali je primarno priljubljena pri otrocih ali pri njihovih skrbnikih.

Priljubljenost literature smo merili s številni nakupov in izposoj posameznih knjig. Pri tem smo izhajali iz prosto dostopnih podatkov sistema COBISS in iz podatkov o prodaji v knjigarnah našega največjega knjigotržca Mladinska knjiga trgovina. Kot kaže raziskava *Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji* iz leta 2014, si večina bralcev (48 %) knjige izposoja v knjižnici (Odgovor na vprašanje: Kje ste dobili knjigo, ki ste jo nazadnje prebrali?), med tistimi, ki kupujejo knjige (zadnje prebrano knjigo je kupilo 13 % vprašanih), pa jih je 75 % v zadnjem letu knjigo kupilo v knjigarni (možnih je bilo več odgovorov, a je ta odgovor daleč najpogostejši). (Kovač et al 2015) Zato se zdi omejitvev na izposojana dela in nakupe v naši največji mreži knjigarn smiselna.

Osredotočili smo se na prodajo in izposoj v letih 2010–2015. Analizirali smo lestvico sto najbolj prodajanih mladinskih del v knjigarnah Mladinska knjiga trgovina v posameznem letu iz evidence Mladinske knjige. Delež prodaje sto najbolj prodajanih knjig predstavlja v zadnjih dveh letih približno 75 % celotne prodaje (komunikacija z Rokom Gregorinom, analitikom za področje založništva v Mladinski knjigi), tako da analiza kvalitete teh del ni le relevantna za oceno kvalitete najbolj priljubljene literature, temveč ponuja tudi dober razgled po splošni kvaliteti tega, kar berejo mladi. Nadalje smo analizirali tudi mladinska dela, zastopana na lestvicah 250 najbolj izposojanih knjig, ki so prosto dostopna v sistemu COBISS. Ker nas je zanimalo predvsem prostočasno branje, smo svoje iskanje omejili na splošne knjižnice. Na letnih seznamih najbolj branih knjig se pogosto pojavljajo predvsem knjige, namenjene za domače branje, zato smo analizo razširili še na pregled najbolj branih knjig v mesecu juliju in avgustu (prikaz poletje upošteva seštevke izposoj mladinskih del na seznamih 250 najbolj izposojanih del v obeh mesecih), ko, sklepamo, mladi bralci prebirajo predvsem knjige za prostočasno branje.

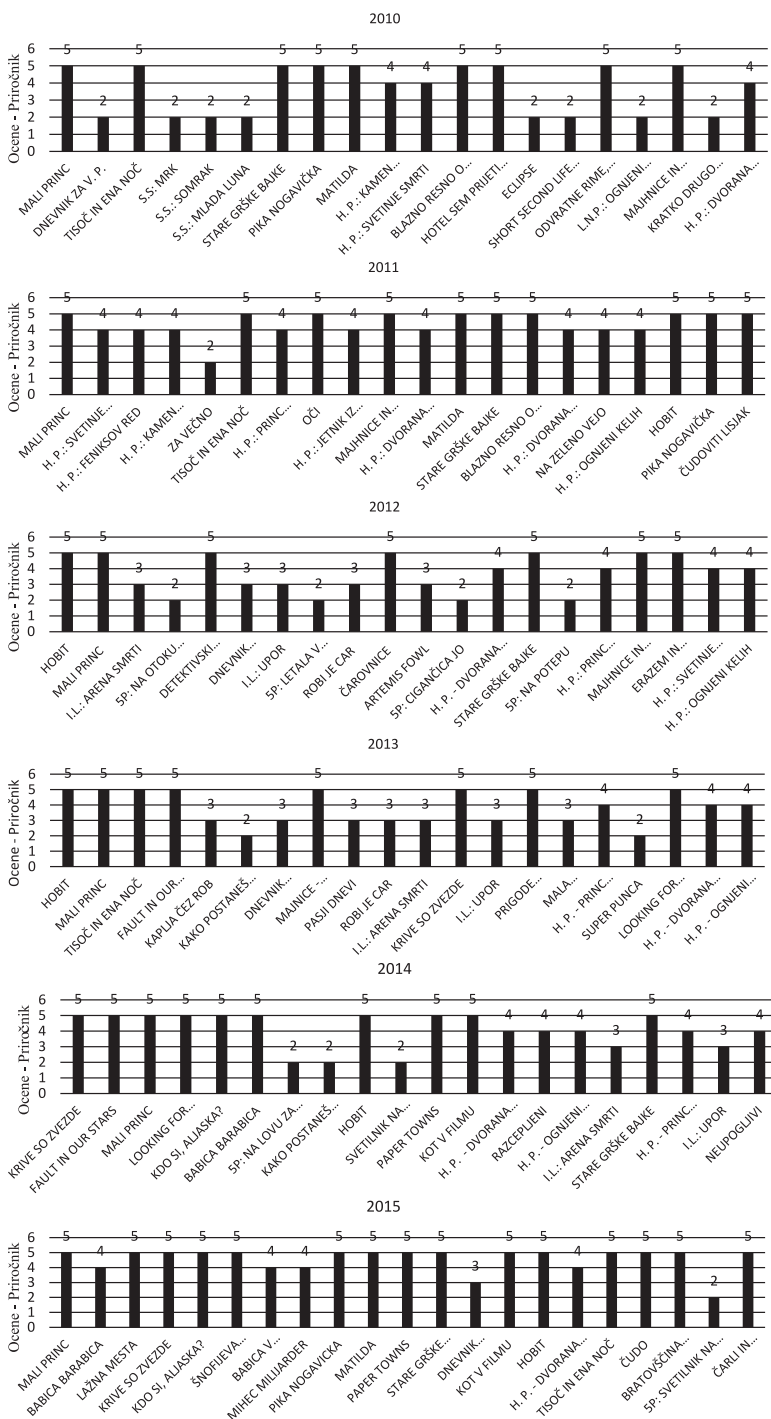
Pri analizi smo kot mladinska dela upoštevali dela, ki so v *Priročniku* zavedena kot dela, namenjena bralcem 2. in 3. bralne stopnje. Lestvica 100 najbolj prodajanih mladinskih knjig v knjigarnah Mladinske knjige trgovine vključuje knjige, ki jih pri Mladinski knjigi vodijo kot blagovno skupino mladinske knjige. Nekatere knjige, ki jih obravnavajo kot mladinske, so znotraj *Priročnika* označene kot otroške ali pa v *Priročnik* niso vključene, ker so v sistemu Mestne knjižnice Ljubljana zavedene kot knjige za odrasle. V tem primeru knjig iz nabora najbolj prodajanih knjig nismo povezali s pripadajočo oceno.

Kvaliteto obravnavanih knjig smo merili z ocenami posameznih del v *Priročniku* za branje kakovostnih mladinskih knjig. Nekatere starejše izdaje ali manj kvalitetni ponatisi so tako ostali neocenjeni, medtem ko so dela v tujih jezikih označena z oceno, ki jo ima v *Priročniku* prevod.

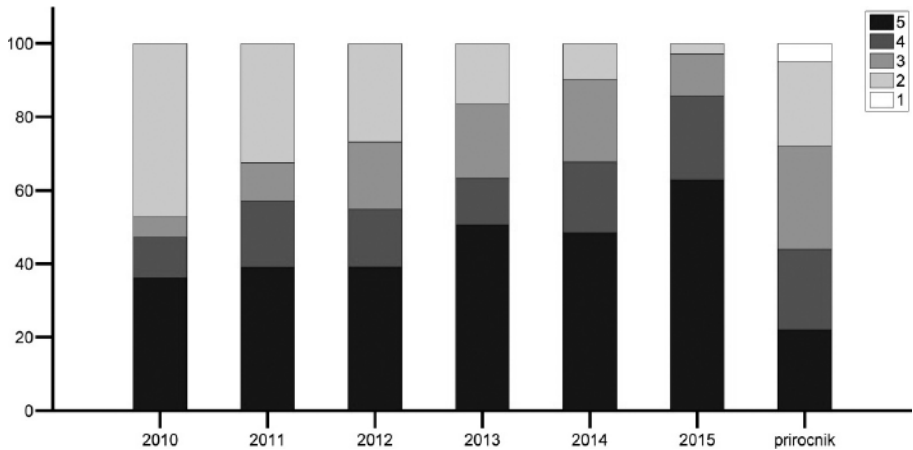
Dialog med kvaliteto in popularnostjo

Kako kvalitetne so najbolj kupovane knjige?

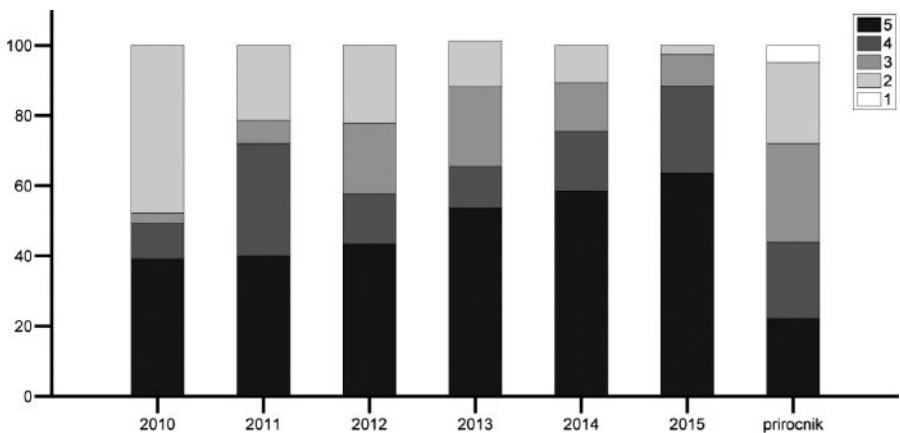
Leto 2010, s katerim pričenjamo našo analizo, stopi v obdobje sage *Somrak* – v *Priročnikih* ocenjene z oceno 2. Izjemno popularnost sage, katere prvi del je izšel

Graf 1: Seznam 20 najbolj prodajanih knjig (knjigarne Mladinska knjiga) v letih 2010–2015 z ocenami iz priručnika.

Graf 2: Stolpci 1–6: Delež knjig (posameznih naslovov) med 100 najbolj prodajanimi knjigami v letih 2010–2015 glede na oceno v *Priročniku*. Neocenjene knjige iz nabora 100 najbolj prodajanih knjig v prikazu niso upoštevane (njihov delež je v povprečju 26 %, gre pa tako za kvalitetne zimzelene knjige, ki v zadnjem obdobju niso bile ponatisnjene, in kvalitetno otroško literaturo kot za manj kvalitetno literaturo za odrasle (npr. *Vampirski akademija*), tako da njihov delež ne bi bistveno spremenil deležev posameznih ocen). Stolpec 7 pa prikazuje povprečni delež vseh mladinskih knjig, izdanih v letih 2013–2015, glede na oceno v *Priročniku*. Podatki o deležu knjig med 100 najbolj prodajanimi knjigami glede na oceno v *Priročniku* imajo namreč svojo težo le, če jih pretresemo v kontekstu siceršnje kvalitete mladinske produkcije.

Graf 3: Stolpci 1–6: Delež prodanih izvodov med 100 najbolj prodajanimi knjigami v letih 2010–2015 glede na oceno v *Priročniku*. Neocenjene knjige iz nabora 100 najbolj prodajanih knjig v prikazu niso upoštevane (njihov delež je v povprečju 26 %, gre pa tako za kvalitetne zimzelene knjige, ki v zadnjem obdobju niso bile ponatisnjene, in kvalitetno otroško literaturo kot za manj kvalitetno literaturo za odrasle, tako da njihov delež ne bi bistveno spremenil deležev posameznih ocen). Stolpec 7 pa prikazuje povprečni delež vseh mladinskih knjig, izdanih v letih 2013–2015, glede na oceno v *Priročniku*. Podatki o deležu knjig med 100 najbolj prodajanimi knjigami glede na oceno v *Priročniku* imajo namreč svojo težo le, če jih pretresemo v kontekstu siceršnje kvalitete mladinske produkcije.

v letu 2008, v svoji analizi izpostavi tudi Kaja Bucik Vavpetič (2015). Kvaliteta najbolj prodajanih knjig (Graf 1 in Graf 2) je izrazito polarna – zdi se, da bralci bodisi posegajo po šablonsko napisanih, nekvalitetnih populističnih knjigah, bodisi po zimzelenih klasikih, kar se ujema tudi s Fosterjevim razlikovanjem dveh vrst popularnosti v mladinski literaturi (Foster 2003). S tem se smiselno povezuje tudi obstojnost teh del na lestvicah najbolj branih knjig: Med najbolj priljubljenimi je tako stalno delo *Mali princ*, ki je bilo, kot je mogoče razbrati iz podatkov sistema COBISS, prvič izdano v slovenščini pred dvema desetletjema.

Že v letu 2011 knjig iz sage *Somrak* ne najdemo več med dvajset najbolj branih knjigami, v letu 2013 pa na lestvici sto najbolj prodajanih knjig ni več nobenega dela iz omenjene serije. Izginjanje serije *Somrak* z lestvice najbolj prodajanih knjig se kaže tudi v porastu deleža kvalitetnih knjig med najbolj prodajanimi knjigami (Graf 2). Zdi se, da mesto *Somraka* najprej zasedejo, na nižjih mestih lestvice že prej prisotna, dela iz serije *Harry Potter*. Ponovno gre za serijo fantastičnega žanra, ki prihaja iz anglosaškega okolja, njeno priljubljenost med slovenskimi bralci pa podpirata njena uspešnost v tujini in nedavne ekranizacije. A dolgoživost serije o *Harryju Potterju* (prvi del je bil v slovenščini izdan leta 1999), ki se povezuje tudi z njegovo oceno v *Priročniku* (4), nakazuje, da ne gre za popularno delo v smislu šablonsko napisane literature, ki bi zagotavljala instantni užitek. Podobno bi lahko trdili za delo *Hobit*, ki zasede prvo mesto na lestvici najbolj prodajanih knjig v letih 2012 in 2013, v času ekranizacije tega odličnega romana fantazijskega žanra (Graf 1). V letu 2012 se na račun pogrešljivih del (27 %), poveča predvsem delež dobrih knjig (19 %). Pri tem je bistven poudarek, da je v kontekstu *Priročnika* prav meja med ocenama 2 in 3 najbolj bistvena, saj gre za dela, ki jih uredniški odbor *Priročnika* ne priporoča ali pa ravno še priporoča za knjižnični nakup oz. branje.

Leto 2013 zaznamujeta dva prihajajoča trenda. Prvi je prihod odličnih realističnih romanov Johna Greena. Ti sledijo slogu popularnega realizma, tematizirajo najstniško iskanje samoidentitete in nesrečne ljubezni in se ne ustavljajo ob tabuiziranih tematikah. Green emocionalno nabitost prepleta z duhovitostjo, kar poskrbi za »ravnotežje med svetlobo in temo, lahkotnostjo in težo ter akcijo in refleksijo, kar [njegovim knjigam ...] zagotavlja tako kvaliteto kot izjemno berljivost (Kos 2014). Njegov šesti in najuspešnejši roman *Fault in our Stars* (izvirnik izdan leta 2012) smo v slovenščini kot prvi v slovenščino prevedeni Greenov roman dobili leta 2013, manko pa so, se zdi, bralci zapolnili tudi z branjem angleškega izvirnika. Angleški izvirniki so na lestvicah najbolj prodajanih knjig pogosto zastopani, predvsem kadar gre za dela, ki so del priljubljenih angleških serij ali pa so s serijami povezana – npr. delo J. K. Rowling: *Fantastic Beasts and Where to Find Them*, ki se navezuje na serijo o *Harryju Potterju*. Pogosto gre za dela, ki v slovenščino (še) niso bila prevedena, in postavlja se vprašanje, zakaj se založniki ob stalni priljubljenosti tovrstnih del ne odločijo za njihov prevod. Drugi pojavljajoči se trend, ki zaznamuje bralno kulturo mladih od leta 2013 naprej, pa je prihod številnih komičnih, pogosto obilno ilustriranih romanov, kakršni so npr. dobro ocenjeni *Dnevnik nabritega mulca* ali pa odlična serija *Prdoprašek doktorja Proktorja*. Pred tem je bil tovrsten žanr zastopan predvsem s *Kapitanom Gatnikom*, ki ga prav tako najdemo na seznamu najbolj prodajanih knjig.

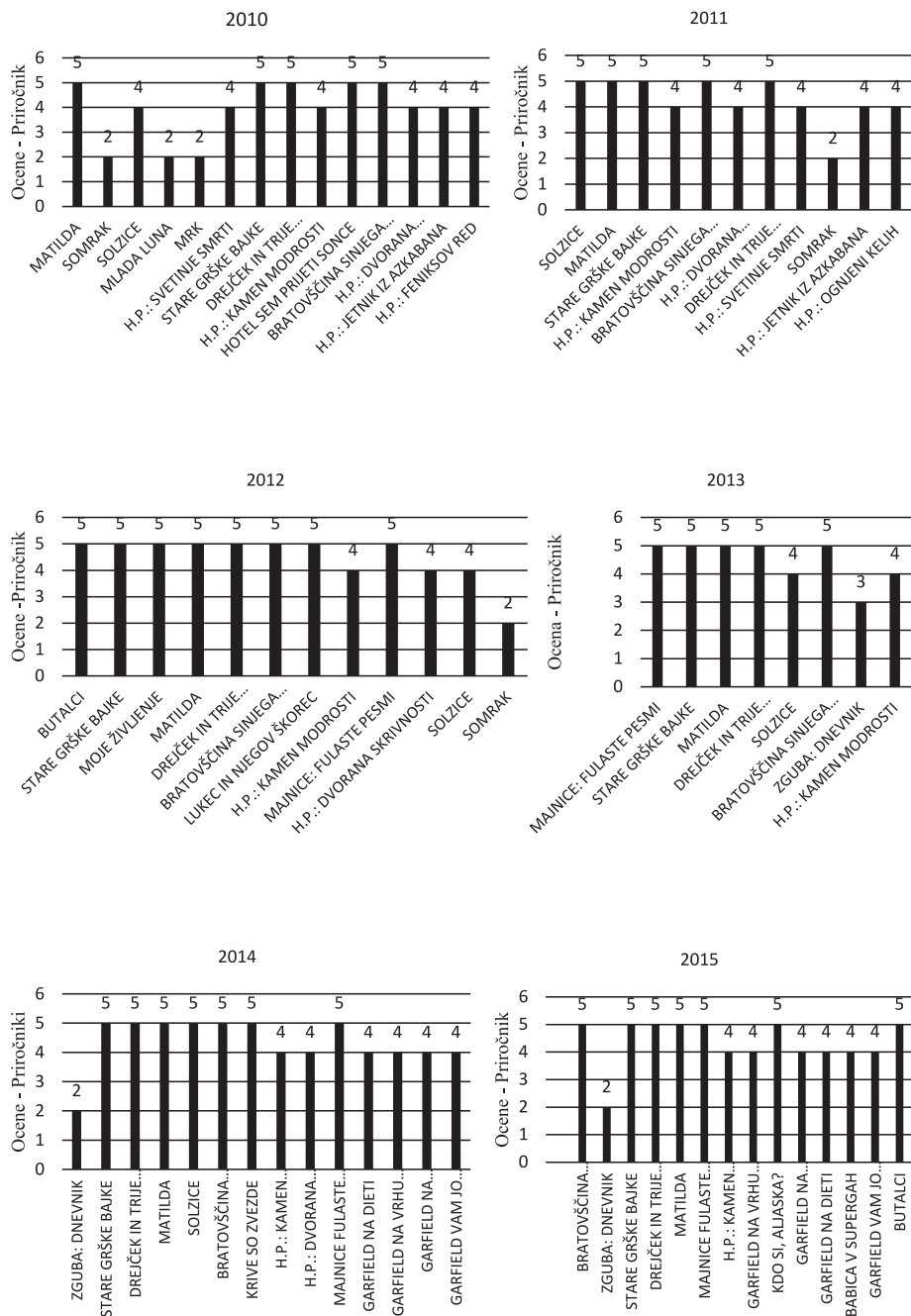
Na lestvici najbolj prodajanih knjig v letu 2013 najdemo tudi prvo mladinsko delo, ki je prejelo nagrado Modra ptica – nagrado Skupine Mladinska knjiga, ki

nagrajeno knjigo podpre tudi z obsežno marketinško kampanjo – *Kot v filmu* Vinka Möderndorferja se s 171 prodanimi izvodi nahaja na 26. mestu. To kaže, da za prodajo mladinskih knjig ni bistven (samo) tuji marketing svetovnih uspešnic. V tej luči je zanimiv tudi prihod dveh sodobnih slovenskih del (klasiki slovenske literature, predvsem pesniške zbirke, npr. *Majnice: fulaste pesmi* so na seznamih stalno prisotni) na vrh najbolj prodajanih del v letu 2011 – gre za deli *Oči* Andreja Makuca in *Na zeleno vejo* Andreja Predina, ki sta bili izbrani za Cankarjevo tekmovanje (za 8. in 9. razred osnovne šole), zaradi v medijih izjemno odmevne polemike pa so delo Andreja Predina s seznama umaknili kot določeno in ga ponudil kot izbirno branje. Pojavnost v medijih, pa čeprav polemična in pogosto negativna (Bevčič 2011, Siolnet 2011, Tomažič 2011), je, kot kaže lestvica najbolj prodajanih knjig, doprinesla k prodaji omenjenih del, saj se sicer dela, izbrana za Cankarjevo tekmovanje (čeprav gre pogosto za sodobne tekste, s katerimi knjižnice niso založene, so pa na voljo v knjigarnah), izjemno redko uvrščajo tako visoko na lestvice najbolj branih knjig (Graf 1).

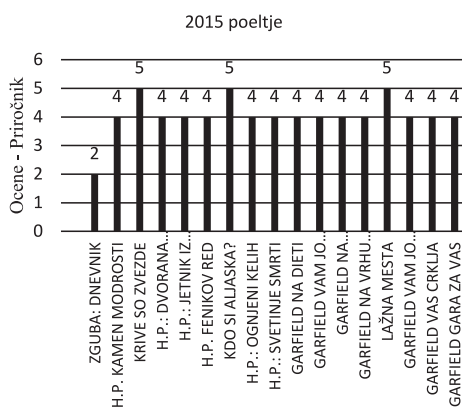
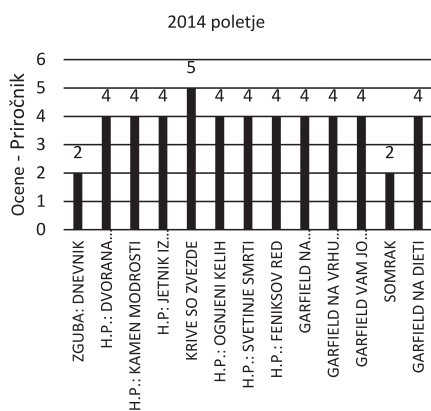
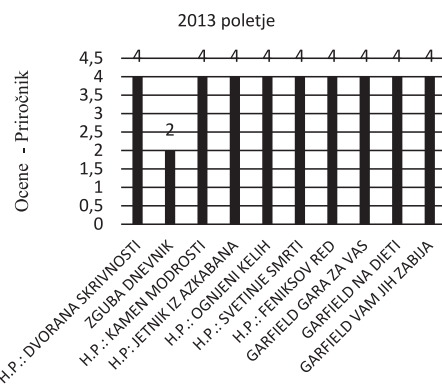
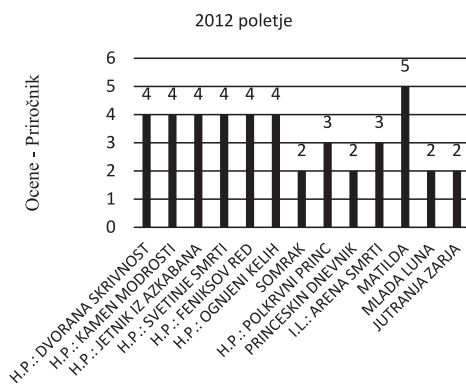
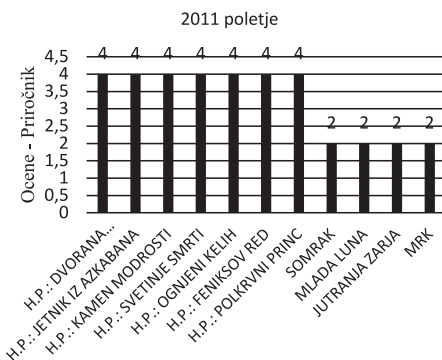
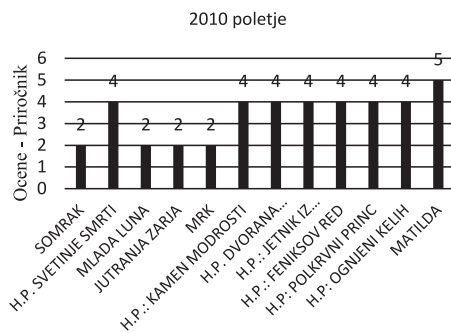
Prihod odličnega sodobnega realizma in dobrih do odličnih komičnih del je bistveno vplival tudi na izjemen porast deleža kvalitetnih knjig med najbolj prodajanimi knjigami. Bistveno se je povečal predvsem delež odličnih knjig, ki je v letu 2013 kar 51 %.

Trend se nadaljuje in v letu 2014 vrh lestvice najbolj prodajanih knjig povsem obvladujejo tako prevedena kot izvirna dela Johna Greena (Graf 1). Dejstvo, da odlična Greenova dela ne nagovarjajo le bralnih sladokuscev, ampak tudi bralce, ki sledijo trenutnim trendom, se kaže v razporeditvi deleža knjig s posameznimi ocenami. Delež knjig z oceno 2 (ki je v obdobju 2010–2012 prevladoval), predstavlja sedaj le še 10 %, predvsem na račun deleža odličnih knjig, ki predstavljajo 48 % vseh prodanih knjig (Graf 2). Priljubljenost knjig Johna Greena je še posebej očitna, če se ne ozremo le na mesta na lestvici najbolj prodajanih knjig, temveč tudi na število prodanih izvodov: delo *Krive so zvezde*, ki kraljuje lestvici najbolj prodajanih knjig v letu 2014, je bilo prodano v kar 2157 izvodih, njegov angleški izvirnik pa v 934 izvodih. To v kontekstu prodaje mladinskih del v Sloveniji predstavlja svojevrsten fenomen, tako so bili najbolj prodajani naslovi v letih 2010–2013 prodani v več kot enkrat manjših količinah in so nihali med 932 (*Hobit* v letu 2012) in 747 (*Hobit* v letu 2013) prodanimi izvodi. Zaradi izjemne prodaje odličnega Greenovega romana je delež kvalitetnih prodanih knjig še precej večji od deleža kvalitetnih knjig (naslovov) med ocenjenimi knjigami lestvice stotih najbolj prodajanih knjig. Ta razmerja se v letih 2010–2013 niso bistveno razlikovala (Graf 2 in Graf 3), v letu 2014 pa je razlika lepo opazna, delež odličnih knjig med vsemi prodanimi izvodi je tako kar 59 %.

Leto 2015 je ostalo v znamenju Johna Greena, lahkotnejših komičnih romanov in kvalitetne literature. V splošnem se kvaliteta najbolj branih del še povečuje, tako je delež odličnih knjig med vsemi prodanimi izvodi v letu 2015 kar 64 %. Zdi se, da so romani Johna Greena zadostili okusu ljubiteljev trendov, bralskim sladokuscem, verjetno pa tudi marsikateremu odraslemu bralcu, kar bi pojasnilo izjemen porast števila prodanih izvodov tega v analiziranem obdobju najbolj prodajanega mladinskega avtorja.

Graf 4: Seznam mladinskih knjig z ocenami iz *Priročnika*, ki so se v letih 2010–2015 uvrstile na sezname 250 najbolj izposojanih knjig

Graf 5: Seznam mladinskih knjig z ocenami iz *Priročnika*, ki so se v juliju in avgustu 2010–2015 uvrstile na seznam 250 najbolj izposojanih knjig

Kako kvalitetne so najbolj izposojane knjige?

Pregled knjižnične izposoje se ujema s trendi, ki smo jih opazili ob analizi najbolj kupovanih knjig, ponudi pa tudi nekaj specifik. Leto 2010 obvladuje saga *Somrak*, ki pa se v letu 2011 že počasi umika s seznama najbolj branih knjig, v letu 2012 pa jo najdemo samo še na poletni lestvici najbolj branih knjig (Graf 4 in Graf 5). Serija *Harry Potter* po drugi strani vztraja kot stalnica na letnih, predvsem pa na poletnih seznamih. Na teh, kot smo sklepali, ni knjig s seznama za domače branje, z izjemo prve izmed knjig o *Harryu Potterju* in *Matilde* Roalda Dahla. Ker je Dahl izjemno priljubljen avtor, čigar knjige se stalno pojavljajo tudi na seznamih najbolj prodajanih knjig, sklepamo, da gre tudi v tem primeru za prostočasno branje.

V letu 2013 serija *Somrak* z lestvice povsem izgine. Za razliko od lestvice najbolj prodajanih knjig se knjige Johna Greena na seznamu najbolj izposojanih knjig še ne pojavljajo. Pokaže pa se že ob analizi prodaje zaznani trend komičnih ilustriranih romanov, ki jih v poletnih mesecih dopolnjuje izjemna izposoja stripov o *Garfieldu*. Ti se na tržišču pojavljajo v različnih, bolj ali manj kvalitetnih izvedbah (v *Priročnikih* ocenjenih z ocenami od 5 do 1), med najbolj izposojanimi pa najdemo le kvalitetne izdaje z oceno 4. Na seznamih sto najbolj prodajanih mladinskih knjig v knjigarnah Mladinska knjiga trgovina stripov o *Garfieldu* ne najdemo, saj stripi (razen redkih izjem z jasno mladinsko ciljno publiko) niso klasificirani kot mladinska literatura. Vprašanje, kdo bere stripe, ki v zadnjem obdobju postajajo vse bolj popularni, presega tematski okvir tega prispevka, je pa gotovo zanimivo; njegova raziskava pa bi prinesla boljše razumevanje povezav med različnimi skupinami bralcev in literaturo, ki jo berejo, s tem pa pripomogla k učinkovitejšemu nagovarjanju bralcev.

V letu 2014 se Greenove *Krive so zvezde* že pojavijo na seznamu najbolj izposojanih knjig tako na letni ravni kot v poletnih mesecih. Na seznamu pa ni angleškega izvirnika. V splošnem, za razliko od prodajnih lestvic, na lestvicah ni knjig v tujih jeziki. Postavlja se vprašanje, ali gre za (praviloma nizko) ceno angleških izvirnikov ali za drug spekter bralcev, ki si bodisi izposojajo slovenske knjige bodisi kupujejo tuje (in slovenske?) knjige. Na lestvici najbolj branih knjig v letu 2014 najdemo kar nekaj mladinskih knjig, ki ne spadajo pod obvezno, temveč pod prostočasno branje: prevladuje kvalitetna literatura z izjemo vodilne knjige na lestvici – *Zguba: dnevnik* (Graf 4). Pri tem je smiselna opomba, da gre za knjigo, ki se jo zavaja kot eno samo delo, gre pa za več del v isti seriji. To lahko branje o najstniških težavah se sicer zares uvršča na seznam najbolj branih knjig, zagotovo pa ne, če bi upoštevali, da gre za različne knjige, v njegov vrh.

V letu 2015 se nadaljuje podoben trend. Je pa količina mladinskih del znotraj seznama najbolj izposojanih del, predvsem v poletnih mesecih, znatno večja kot v predhodnem analiziranem obdobju 2010–2014 (Graf 5). To je mogoče pripisati dejstvu, da gre za dela, ki so v *Priročniku* obravnavana kot mladinska, a nagovarjajo tudi starejše bralce, takšni so na primer romani Johna Greena pa tudi v zadnjem obdobju izjemno priljubljeni stripi, morda pa gre porast izposoje mladinskih knjig pripisati tudi dejstvu, da mladi bralci, ki v zadnjem času pogosteje posegajo po stripih in ilustriranih mladinskih knjigah, te knjige hitreje preberejo in si posledično izposodijo več naslovov iz serije.

Razmislek ob dialogu kvalitete in priljubljenosti

Analiza najbolj priljubljene (najbolj kupovane in izposojane) literature pokaže, da je ta razmeroma kvalitetna. V začetnem obdobju, ki ga vključuje analiza, še opazimo izrazito polarnost med šablonsko »popularno književnostjo« in kvalitetno »književnostjo, ki je popularna«, kot pojava razlikuje Foster. Nato delež manj kvalitetne literature, skupaj s sago *Somrak*, počasi izginja, v zadnjem obdobju pa z odličnimi Greenovimi romani pride predvsem do porasta deleža najkvalitetnejše literature. Zdi se, da bralski sladokusci bolj ali manj sledijo svojemu okusu, medtem ko manj zahtevni bralci, ki sledijo bralskim trendom, posežejo tudi po kvalitetnejši literaturi.

Takšne ugotovitve se sicer ne skladajo z analizo Kaje Bucik Vavpetič v prispevku o popularni mladinski fantastični književnosti, kjer avtorica ugotavlja, da »statistike kažejo, da si mladi bralci v splošnih knjižnicah največ izposojajo prav popularne fantastične serije, ki v *Priročnikih za branje kakovostnih mladinskih knjig* ne dosegajo dobrih ocen.« Razliko v rezultatih je mogoče pojasniti z omejitvami analize, Kaja Bucik Vavpetič se namreč v svoji analizi omeji na analizo izposoje posameznih del s področja fantastike, izdanih med leti 2008 in 2013, v prvih treh letih po izidu. V analizo tako niso vključena dela iz serije o Harryju Potterju, ki so bila izdana pred tem obdobjem, a vztrajajo na lestvici najbolj branih knjig. Kot nakazuje analiza najbolj kupovanih in izposojanih knjig v pričujočem prispevku, so tri leta »magična meja«, po kateri priljubljenost nekvalitetnih serij, ki predstavljajo trenutni trend, izzveni. Tako je saga *Somrak*, katere prvi del je izšel v letu 2008, obvladovala vrh najbolj izposojanih knjig do leta 2010, nato pa počasi zdrsnila z lestvic. Enak pojav lahko razberemo z lestvic sto najbolj prodajanih knjig, le da so bralci nakupovalci še bolj odzivni in je padec *Somraka* hitrejši.

Ocene *Priročnika* so, kot nakazuje pričujoča analiza, dober pokazatelj, katero izmed priljubljenih del se utegne obdržati na lestvici priljubljenih knjig. Na njih tako že desetletje in pol vztraja zelo dobro ocenjeni *Harry Potter*, še mnogo dlje pa odlične zimzelenke, kot sta *Mali princ* in *Pika Nogavička*. Gre za informacijo, ki bi jo bilo vredno pretresti v odnosu do knjižničnega nakupa – razprava o tem, ali in v kolikšni meri naj knjižnice odkupujejo literaturo, ki jo stroka ocenjuje kot manj kvalitetno, bralci pa si jo, kot trdijo zagovorniki odkupa, želijo, se v slovenskem kulturnem prostoru odvija že nekaj časa (glej npr. Rugelj 2008). Pred dvema letoma je tako Mestna knjižnica Ljubljana tej tematiki namenila tudi enodnevni posvet (Knjižnica, srce mesta: Vrednotenje književnosti za potrebe knjižnic), ki je precej jasno razprl stališča različnih akterjev (glej Bilban 2014, Vrbnjak 2014). Mladinska in otroška književnost sta pri tem v posebnem položaju, saj Pionirska, Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, s *Priročnikom* in knjigometrom (sprotim pregledom produkcije, ki svetuje, katera dela se priporoča za knjižnični odkup) ponuja orodje, s pomočjo katerega lahko knjižnice, če to želijo, omejijo svoj nakup na kvalitetno literaturo. Podrobneje se s takšno vlogo *Priročnika* v svojem magistrskem delu ukvarja Tatjana Okorn, ki *Priročnik* prepozna kot zgled, ki predstavlja izhodišče za nadaljnje vrednotenje literature v kontekstu splošnih knjižnic (Okorn 2015). Tudi Andrej Blatnik prepozna v situaciji hiperprodukcije knjig na eni in manka javnega denarja za odkup knjig, *Priročnik* kot delujočo možnost oziroma prakso vrednotenja, ki javnosti in knjižnicam »ponuja strokovna izhodišča za selekcijo.« (Blatnik 2013: 142)

Kot nakazuje pričujoča analiza, bodo nekvalitetna dela, ki jih knjižnice nakupijo v večjih količinah, da bi zadostile trenutnim željam bralcev, v nekaj letih obležale na policah. V času pisanja tega prispevka (6. 11. 2016) je tako med 89 izvodov dela *Somrak* Stephenie Meyer, ki jih ima na voljo Mestna knjižnica Ljubljana, izposojenih le še 15 izvodov knjige. O problematiki takšne konzumacije, kjer danes priljubljena dela »čez leto, dve končajo kot izločeni izvodki«, je v kontekstu posveta Knjižnica srce mesta, razmišljal tudi Aljoša Harlamov (2014).

Po drugi strani dejstvo, da je posamezno delo v *Priročniku* ocenjeno z oceno odlično, še ne pomeni, da bo desetletja dolgo vztrajalo na seznamih najbolj kupovanih ali izposojanih knjig. Med takšnimi deli so klasike, h katerim se obračajo in vračajo številni bralci – med njimi npr. dela Astrid Lindgren in Roalda Dahla, ki so jih brali naši starši, mi, po lestvicah najbolj kupovanih in izposojanih knjig sodeč, pa tudi sodobne generacije mladih bralcev. Med odličnimi deli pa so tudi manj kupovana in izposojana, bolj hermetična in specifična besedila, ki bistveno bogatijo kulturni prostor, pa čeprav morda bralci za pot do njih potrebujejo dodatno spodbudo – pri tem gre izpostaviti predvsem dela manj uveljavljenih slovenskih avtorjev ter poučno literaturo. Pogosto gre za dela, ki bi morda sicer našla pot do bralcev, a jim ta ni (dovolj) odprta: založbe jih ne izpostavljajo, še manj knjigarne, knjižnice se odločijo za odkup manjšega števila izvodov, promotorji branja se z njimi redkeje ukvarjajo.

Vloga vseh teh akterjev – od avtorjev in prevajalcev, preko urednikov in založnikov do knjigotržcev, knjižničarjev in promotorjev branja – še zdaleč ni nepomembna. Mladim bralcem (dobre) knjige, pa čeprav velja prepričanje, da je njihov bralski okus v največji meri odvisen od globalnih priporočil in priporočil prijateljev (glej Bucik Vavpetič 2015), le ne padejo v naročje same. Izbira tega, kaj, v kakšni obliki in po kakšni poti ponuditi mladim bralcem, je odvisna od vseh naštetih akterjev. Odločitev, da se v slovenski prostor prinese kakovostna popularna dela, kakršno je *Krive so zvezde* Johna Greena, sloni na urednici (Alenki Veler) in založbi (Mladinska knjiga), prav tako odločitev za kvalitetnega prevajalca (Boštjan Gorenc Pižama) in kvaliteten celovit izdelek. Tudi nadaljnja promocija del ni prepuščena le dobremu glasu med prijatelji. Medijsko odmevna nagrada modra ptica in promocija Möderndorferjeve knjige *Kot v filmu* je tako tudi sodobni slovenski roman, ki ne pluje na krilih globalne popularnosti in/ali ekranizacije, ponesla med najbolj prodajane knjige. Pri vlogi aktivne promocije slovenskih knjig bi omenila tudi dva »posebneža« iz leta 2016, ki se sicer še ni zaključilo in tako tudi ni vključeno v analizo. V letošnjem letu sta se na vrh najbolj prodajanih mladinskih knjig v knjigarnah Mladinske knjige zavihteli dve slovenski deli: *Slovenski klasiki* Boštjana Gorenc Pižame so bili prodani v približno 2500 izvodih, kar presega rekordno prodajo dela *Krive so zvezde* iz leta 2014. Drugi posebnejš je delo *Od genov do zvezd* Saša Dolenca, ki se bi, glede na števila prodanih izvodov mladinskih del na lestvici najbolj prodajanih mladinskih knjig iz obdobja 2010–2015, zavihtel v prvo dvajseterico. Pri tem je potrebno poudariti, da gre za deli iz žanra poučne literature za otroke in mladino, ki je v slovenskem literarnem prostoru že nekaj let pomaknjeno v ozadje in ga le izjemno redko najdemo na lestvicah najbolj prodajanih mladinskih knjig. Nedvomno gre za dve zelo kvalitetni deli, ki sta bili tudi v *Priročniku* ocenjeni z oceno odlično, a urednica (Ana Ugrinović) in založba (Cankarjeva založba) svojega dela nista zaključila z izdajo dveh kvalitetnih del za mladino, par Gorenc in Dolenc je v medijsko izjemno odmevni kampanji potoval

po Sloveniji in mlade pa tudi starejše bralce navduševal za branje kvalitetnih (slovenskih) knjig.

Priljubljena dela so torej lahko tudi (izjemno) kvalitetna in akterji, ki sooblikujejo knjižno ponudbo, gotovo niso brez glasu pri tem, katero kvalitetno literaturo bodo brali mladi bralci. Mogoče je prepoznati kvalitetne trende, poskrbeti za njihovo kvalitetno predstavitev v slovenski prostor in poskrbeti za dodatno promocijo (naj)kvalitetnejših del.

Zahvala

Hvala Mladinski knjigi, predvsem Roku Gregorinu, analitiku za področje založništva v Mladinski knjigi, za podatke o najbolj prodajanih mladinskih knjigah v knjigarnah Mladinska knjiga trgovine. Hvala mag. Darji Lavrenčič Vrabec iz Mestne knjižnice Ljubljana, Pionirske, centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo, za komentarje in informacije o zgodovinskem razvoju *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig*.

Literatura

Alenka Bevčič, 2011: Sporni knjigi za Cankarjevo priznanje. *Tednik, objavljeno na multi-medijem portalu RTV SLO*. Pridobljeno 7. 11. 2016 s spletne strani <https://www.rtvsl.si/kultura/knjige/sporni-knjigi-za-cankarjevo-priznanje/267655>

Tina Bilban, 2014: Bodo knjižnice skladišča slabih knjig ali točke kvalitetnih dialogov med knjigami in bralci? *LUD Literatura*: Pridobljeno 6. 11. 2016 s spletne strani <http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/bodo-knjiznice-skladisca-slabih-knjig-ali-tocke-kvalitetnih-dialogov-med-knjigami-in-bralci/>.

Kaja Bucik Vavpetič, 2015: Popularna mladinska fantazijska književnost in njen položaj v slovenskem literarnem prostoru. *Otrok in knjiga* 93. 19–37.

Andrej Blatnik, 2013: Slovenski popularni žanr misija nemogoče? *Literatura* 25. 131–143.

John Foster, 2003: *Popular Literature for Children and Adolescents*. Wagga Wagga, New South Wales: Centre for Information Studies.

Aljoša Harlamov, 2014: Vse te slabe knjige. Ljubljana: *Airbeletrina*. Pridobljeno: 6. 11. 2016 s spletne strani <http://www.airbeletrina.si/clanek/vse-te-slabe-knjige>

Knjigi Na zeleno vejo in Oči sta po mnenju zavoda za šolstvo kakovostni, 2011. *Siolnet*. Pridobljeno 7. 11. 2016 s spletne strani <http://siol.net/trendi/svet-znanih/knjigi-na-zeleno-vejo-in-oci-sta-po-mnenju-zavoda-za-solstvo-kakovostni-269905>.

Gaja Kos, 2014: John Green: Kdo si Aljaska? *LUD Literatura*. Pridobljeno 7. 11. 2016 s strani <http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/john-green-kdo-si-aljaska/>

Miha Kovač et al, 2015: *Knjiga in bralci V*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Javna agencij za knjigo ter UMco.

Tatjana Okorn, 2015: *Vrednotenje knjižne produkcije za otroke in mladino*. Ljubljana, magistrsko delo.

Lara Paukovič, 2016: Prebirati knjige pomeni prebirati svet. *LUD Literatura*. Pridobljeno 6. 11. 2016 s spletne strani <http://www.ludliteratura.si/intervju/prebirati-knjige-pomeni-prebirati-svet/>

Samo Rugelj 2008: Najbolj brane knjige kot priložnost za branje manj branih knjig. *Knjižnica* 52(2008) 4. 125–129.

Agata Tomažič, 2011: Kdo cenzurira knjige za osnovnošolce? *Pogledi*. Pridobljeno 7. 11. 2016 s spletne strani <http://www.pogledi.si/druzba/kdo-cenzurira-knjige-za-osnovnosolce>.

Eva Vrbnjak 2014: Berem, torej sem? Knjižnice med javnim interesom in cenzuro. *Pogledi* 5(12). 7–12.

Alenka Spacal med osnovnošolci